

Enne kui Raplast sai linn

Eevi Sarapuu

Mälestusi kooliajast
Raplas

2018

Koolitee Raplas algas 1946. a., kui astusin Rapla Mittetäieliku Keskkooli esimesse klassi ja lõpetasin 7. klassi 1953. a. Koolitee jätkus Rapla Keskkooli 8. klassis, mille lõpetasin 1954. a. ning siirdusin edasi õppima Tallinna.

Mäletan lapsepõlvest, et vanaema toas oli hunnik raamatuid, mis olid enamuses religioosse sisuga – piibel, lauluraamatud jm. Aga ka vanu kalendreid, mille nn. kalendrisabas oli muinasjutte ja muistendeid paljude piltidega. Uurisin neid sageli, nii et lugemisokus tuli märkamatuks. Lauluraamatute tekstid olid pealegi gooti kirjas, milliste tähtede järgi saingi päris varakult omale lugemise selgeks. Esimeses klassis ei olnud mul midagi teha, kõik tundus nii algeline. Kui teised lapsed vedasid paberile kriipse ja õppisid tähti, siis mina tundides igavlesin.

Peale sõda, kui ma 1946. aastal I klassi läksin, oli koolitöö hommikuti pidevalt häiritud elektrikatkestuste tõttu. Lapsed pidid klassis istuma pimedas „tattnina“ valguses. See valgusti oli tahiga petrooliumi lamp, mis süüdati tahist põlema ning leek kaeti klaasist kupliga. Õpetaja istus klassi ees ja luges lastele raamatust lugusid. Õpetaja Tiitso viis mind mitu korda käekõrval II klassi ette lugusid lugema, ise istudes I klassi ees. Õpetajaid oli ilmselt vähe ja nii kasutati mind kui soravat lugejat laste vaigistamiseks pimedas klassis. Sel ajal vaba kasvatust veel ei olnud, lapsed olid tundides distsiplineeritud ja kõik käis ladusalt.

Kooli läksin kaheksa- aastaselt, sest olin väikest kasvu ja vanemad lükkasid mu koolimineku ühe aasta võrra edasi. Raplas oli kaks koolimaja, algklasside õppetöö toimus vanas majas, mis oli peaaegu uue koolimaja kõrval jõe ääres (praegune riigigümnaasium). Selles majas õpiti neli aastat. Mäletan esimest koolipäeva väga selgelt, ema seisis teiste lastevanematega akna all, kes kõik oma võsukesti jälgisid. Ema pani mind istuma esimesse pinki kohe õpetaja laua vastu, kuhu pinginaabriks tuli üks mustade juustega tüdruk, keda sellepärast veidi nagu pelgasin. Kuid hiljem osutus Helgi Suur mulle põnevaks kaaslaseks, kes elas jaama juures ja kes tuli sealt alati koos suure kambaga kooli kohale. Nende seas oli ka Malle Haber, minu hilisem ülikoolikaaslane Tartus ja kolleeg pikaks ajaks. Alevi poolt tulles moodustus

kambaks Sõmer Juta, Vanni Siiri ning Palmi Anne ja Maie. Alates V klassist, kui läksime üle teise koolimajja, siis lisandus me kambale Kuusiku poolt tulevad lapsed, kes neli klassi olid lõpetanud Kuusiku algkoolis.

Kooli läksid kõik lapsed sel ajal jalgsi, nii minagi. Talviti saime oma jalavaeva kergendada saanide ja regedega, millega talumehed sõitsid turule või oma asju keskuses ajama. Lage turuplats oli Raplas praeguste Mahlamäe kortermajade kohal. Hüppasime ree jalaste peale ja sõitsime mööda alevi peated hobusega kooli. Juba sinna ree peale hüppamine sõidu ajal oli väga põnev, aga olime kärmed ja osavad ning tunnen veel siamaani hobuse ja saanitekkide lõhna, kui neid ridu kirjutan. Meie kodust suure tee peale minekuks tuli aga esiteks minna üle põllu ja üle suure kraavi, mis talviti oli paksu lumega kaetud ning põllul oli lumi põlvini. Kevadeti oli aga igal pool palju suurvett. Talvel saadeti mind kooli koos naabripoiss Üloga, kes oli minust kolm aastat vanem. Ülo tegi oma pikkade jalgadega mulle sammud lumme ette, mina astusin ta jalajälgedesse ja sain niimoodi õigeks ajaks kooli.

Lapsed olid tihti seoses külmetamistega haiged. Kuidagi kõik hädad siiski ilma apteegirohtudeta möödusid. Suuremaid kukkumisi ega traumasid lapseast ka ei mäleta. Vanaema kasutas minu mäletamist mööda ka loitsusid: kui olin kukkunud või jala ära löönud, puhus Kai mu haigele kohale ja lausus „Varesele valu, harakale haigust, meie Eevi saab kohe terveks!“ ja valu mööduski sedamaid.

Kooliajast on siiani head mälestused, õpetajad olid lähedad ja koolikiusamist polnud. Esimene klassijuhaja oli eesti keele õpetaja Juliana Lillepalu, üle keskea naine, tasase häälega, kuid kes suutis tunnis alati korda luua. Õpetaja Liisi Tiitso oli veidi karedam, andis mitmeid aineid, oli ka nõudlik, kuid lastega väga sõbralik. Vene keel algas meil juba teisest klassist. Mingil ajal oli õpetajaks üks Vene lennuväe ohvitseri proua Stepantšenko, kes rääkis mõne sõna ka eesti keelt. Kui Stalin suri, siis seisis see proua meie klassi ees ja valas tõelisi pisaraid. Viiendast klassist alates algas inglise keel, mida õpetas Vilhelmine Tiks, meie kuulsa korvpalluri Mihkel Tiksi ema. Mäletan siiani, kuidas ta käis iga lapse juures ja

õpetas inglise keele „th“ hääldust. Eesti keelt andis õpetaja Elvine Nuga, samuti nõudlik oma aines. Tema tütar õp. Milvi Seersant oli keskkoolis Tallinnas meie klassijuhataja. Hiljem andis eesti keelt noor ülikoolist tulnud range hoiakuga Karl Muru, hilisem Tartu Ülikooli kirjandusprofessor. Sõbralikult range oli geograafia õpetaja Armilde Puskar, kes oli varem töötanud Tallinnas Inglise kolledžis, kes oskas panna lapsed tunnist osa võtma ja kuidagi oskas ka tekitada huvi geograafia vastu.

Kooli direktor Kamilla Padrik oli eestiaegne proua, valge kraega tumedas kleidis vanem daam. Paljud õpetajad olid linnadest välja saadetud oma meelsuse tõttu ja kartsid kinni minekut, see oli kõik seoses Vene võimu tulekuga. Peale sõda 40ndate lõpus kiusati ja vahistati eestiaegseid kooliõpetajaid, kes otsisid väiksemates alevites omale uued töökohad. Erinevatel andmetel vallandati 50-52ndatel aastatel Eestis kuni 600 õpetajat nende meelsuse või lähemate pereliikmete usaldamatuse tõttu nõukogude võimule.

Lastele pandi kaela punased kaelarätid, mida me pärast tunde koju minnes käkerdasime koolikotti. Rinnas kandsime väikest punast viisnurka, mille valgel südamikul asus kuldne lokkispäine poisipea, keda kutsuti Leniniks ning kelle hüüdlauseks oli „Alati valmis“. Pioneerideks pandi automaatselt kõik lapsed, kes poliitikast muidugi ise midagi ei jaganud. Pioneerijuht oli koolis meie joonistusõpetaja Ilse Klauman.

Rapla lähedal Kuusikul asus Vene sõjaväelennuväli. Kõik kohad olid vene sõjaväelasi täis. Vene keelt oli kuulda igal pool, sest ega nad eesti keelt ju ei osanud. Peatänav Raplas oli sel ajal veel tugeva munakivi sillutisega, millel sõitsid suured Studebakerid ja Ameerika Willised. Lennuväe ohvitserid käisid söömas ja joomas alevi ainukeses baaris, mida kutsuti teemajaks ning mis asus alevi keskel endise Hollywoodi vastas pritsimaja puust torni naabruses, kus sai õlut juua ja vajadusel ka midagi kangemat võtta.

Ahistamisi ei kuulnud, võib olla laste kuuldes ka ei räägitud. Üks meie 8. klassi tüdruk Edda läks igatahes koos ühe vene ohvitseriga siit minema Venemaale. Alevi keskel üürgasid posti otsas pidevalt valjuhääldid viimastest uudistest ja töövõitudest nagu kommunistid armastasid rääkida. Eriliselt kõva häälega kõned posti otsast kaikusid igale poole. Sõidutee ääred olid täis ilmetuid koledaid vene monumente, mis tavaliselt ka kohe lagunema hakkasid. Näiteks Kuusiku tee ristis seisis „Kolhoositar viljavihuga“ ning kõikjal lehvisid punalipud.

1950ndate aastate alguses oli Rapla täielik sõjaväelinnak, kus taevas mürisesid Kuusiku lennuväljalt lendu tõusnud vene hävituslennukid. Rapla peatänavalt võeti ilus munakivisillutus üles ja maantee kaeti kehva asfaldiga, mis kiiresti lagunes ja igal aastal vajas uuesti parandamist.

Poisid tegid tundides vahel ka pahandusi, kuid need olid kõik lastepärased naljad. Tüdrukuid oli igas klassis rohkem kui poisse. Paljud olid kehva õppeedukusega aga klassi lõpetasid nad kõik ära, kuidas küll, seda ei tea. See oli sõjajärgne aeg, kõik käisid kehvalt riides ega eputatud oma asjadega. Koolilõunat nagu praegu on, seda muidugi polnud. Suur vahetund oli „teetund“. Seisime sabas ja saime klaasi kuuma teed. Kas sinna kõrvale anti ka mõni saiake, seda ei mäleta. Arvatavasti pidi lastel endal midagi söödavat kaasas olema.

Maiustustega ei liialdatud, õigemini neid polnudki. Kauplustes olid iga päev leiva- ja suhkrusabad. Suhkrut anti ainult pool kilo korraga inimese kohta ja leiba samuti üks buhhanka, st. üks vormileib. Suhkru puudus oli nii suur, et mingil ajal kasutati tee magustamiseks sahhariini tablette. Mäletan võrdluseks, et varem, saksa ajal, kingiti mulle sünnipäevaks tort, mille maitset küll ei mäleta, kuid välimus oli väga kaunis. Kõik need toredad asjad kadusid päevapealt, kui Punaarmee sisse marssis ja kehtestati nõukogude võim. Ega lastele suuri kingitusi polnud võimalik ka teha. Mäletan ainult üht juba veneaegset sünnipäeva, kui onu kinkis mulle paksukõitelise muinasjuttude kogumiku, mille korduva lugemisega olin ametis mitmeid aastaid. Mäletan hästi ka üht Flora väikest värvilisest klaasist figuuridega lõhnaõli pudelit,

mille ema mulle sünnipäevaks kinkis ja mida ma iga päev oma sahtlis vaatasin, kui hakkasin kodus õppetükke tegema ja sahtli lahti tõmbasin.

Vahetunnil pidid kõik õpilased klassist lahkuma ning lapsed kogunesid kooliõue. Vana koolimaja ajal oli vahetundides moes „noamäng“. Koguneti ringidesse, visati nuga ja nii said omale ringist maad juurde võita. Kust need noad küll kõik tulid aga seal nad olid, terve suur plats mängis noa (!) mängu ja õpetajad olid kõik rahul, et keegi ulakust ei teeks. Uue koolimaja ajal mängisid vahetundides aga kõik rahvaste palli. Kiiresti moodustati võistkonnad ja hakati vastasmängijaid välja viskama. Mäletan, et olin ise ka alati võistkonnas, ehkki üheks nõrgemate hulgast. Eesotsas olid tugevad poisid, kes siis tavaliselt võidu tõid ja kes kõik vastasmängijad lõpuks välja viskasid.

Koolist tulles kammisime läbi kõigepealt suure kooperatiivi kaupluse - praegune ümberehitatud Konsum, mis asus kohe Rahvamaja vastas üle tee. See oli segakauplus, kus müüdi kõike vajalikku. Mina uurisin peamiselt raamatuletti, kus oli palju lastekirjandust. Kassa asus kaupluses kõrgemal leti otsas, kassapidajaks kena suurte rullidega peas näitsik. Kaupluse vastas üle koolitee oli väike kiosk või õigemini putka, kus samuti müüdi kõike mõeldavat, reas pudelid, suitsud ja muidugi igas suuruses kompvekid. Ostsime tavaliselt ühe või kaks kommi korraga, sest kopikate eest rohkem ei saanud. Aga kommid olid küllalt suured batoonid ja täitsid oma otstarve.

Koolist tulles külastasime tihti Lasteraamatukogu, mis asus Pangamaja taga jõe ääres. Olime kõik pidevad raamatute laenutajad ja lugejad. Mäletan väga huvitavat lastesarja „Looduse kuldraamat“, Winnetou indiaanlaste lugusid ja palju teisi, kuid lugesin ka teaduskirjandust ning mäletan, et mu lemmikraamat oli populaarteaduslik „Päikese perekond“, kus oli arusaadavalt selgitatud planeetide ja taevakehade liikumist ja nende olemust.

Õppimisega tulin hästi toime. Kodus õppisin iseseisvalt, keegi mind ei kontrollinud ega sundinud õppima. Võtsin osa koorilaulu tundidest, esinesime alati koolipidudel ja olen ka näidendites mänginud. Näidendeid lavastas Kaalep Jõulu, hilisem tuntud koduloo uurija ja kirjanik. Kaalep õpetas lastele ka tantsunumbreid näidendites ja karaktertantse esinemiseks. Segakooris olen laulnud kogu Raplas koolis käimise aja. Mäletan Eesti XIII üldlaulupidu 1950. aastal Tallinnas, millest meie koor osa võttis. Olime siis V klassi lõpetanud ja läksime edasi kuuendasse. Võtsime osa ka XIV üldlaulupeost 1955. aastal, kui olin lõpetanud 8.klassi.

Kohalikke väiksemaid laulupäevi oli peaaegu igal aastal, kas siis Raplas või Kohilas, millest alati ka osa võtsime. Mäletan üht laulupäeva Kohilas, kus pidime magama öösel ühe talu heinakuhjas, sest pidu kestis kaks päeva ning transporti polnud meile ette nähtud. Teisel päeval oli segadust palju, kuna mingid linnast tulnud noormehed tegid Tohisoo pargis koorilaulmise ajal hästi kõlavaid häälightsusi, mis olid Tarzani, Jane ja ahv Gita elust jutustavast filmist tuntud Tarzani kuulsad huilged džunglis. Kisa kostis üle kogu pargiala ja kaugemalegi. See pani kõik miilitsad jooksuma ja korrariikkujaid otsima. Muidugi ei leidnud nad kedagi. Vene korra ajal kardeti kõike välismaist, isegi muusikat ja filme.

Säilinud on suur foto laulupäevalt Raplas, mis on pildistatud esinemiselt rahvamaja taga. Koor paistab olevat päris suur, kõik seisavad pinkidel, mis lähevad järjest kõrgemaks ja seinal on suur Stalini pilt. See paistab olevat 50ndate aastate algus. Stalini pilte rippus sel ajal lausa igal pool. Millalgi ilmusid suured plakatid, kus olid juba neli näopilti – „Marx, Engels, Lenin, Stalin“. Need ei püsinud aga eriti kaua, kadusid kiiresti ja asendusid „Lenini ja Stalini“ ühispildiga kuni lõpuks jäi püsima Vene kommunistide ainupilt „Stalin“ totalitaarse võimu kinnitamiseks.

Klassiõde Virve Viikmäe oli kõva sportlane ja hilisem Tallinna TPI kehakultuuri õppejõud, kes vedas ka mind kergejõustiku võistlustele kaasa. Mäletan, et treenisin Virvega teivashüpet ja kaugushüpet, jooksud huvitasid meid vähem. Sellest ajast on mul säilinud üks diplom meistrivõistlustelt kergejõustikus, kus olen saanud individuaalarvestuses teise koha. Diplomil on ajajärgule kohaselt suur sirp ja vasar koos viisnurgaga ning hüüdlausega „Kõigi maade proletaarlased, ühinege!“. Rohkem meeldis mulle küll riistvõimlemine, mida hakkasime harrastama uues koolimajas, kus oli võimlemissaalis vastav varustus olemas ning milles olin varsti päris osav. Virve oli nii aktiivne ja ettevõtlik tüdruk, et käisime vahel koos Tallinnas spordivõistlusi vaatamas. Ükskord staadionilt tulles nägime suurt voori saksa sõjavange, kes ehtasid sel ajal Leningradi maanteed. Praegune Narva maantee oli vangide poolt algselt ehitatud laiadest betoonblokkidest, siledad ja vastupidavad, mis aastaid hiljem kaeti asfaldiga.

Tallinna sõitsime tavaliselt rongiga, sest bussiliiklus linna praktiliselt puudus. Rapla ja Tallinna vahet sõitis väga aeglane susla, mis liikus veel pealegi ainult paar korda päevas. Vagunid olid veel pikka aega endised loomavagunid, kuhu olid paigutatud seina ääri mööda pikad istepingid ja vaguni keskosas oli väike plekkahi, mida köeti ilmselt kivisöega. Vedurid olid pärast sõda auruvedurid, suured, tossavad ja sõites hirmsasti kolisevad raudruunad. Hiljem tulid juba diiselmootoriga vedurid, mis olid vähem lärmakad. Raudtee oli kitsarööpmeline nagu ta eesti ajal ehitatud oli. Hiljem elu arenedes ilmusid sõitjatena rongidesse vene ja juudi rahvusest proud

Venemaalt, kes tulid suvel rongiga Pärnust suvitamast ega jõudnud ära imetleda Eesti väikseid ronge: ...kakie maljusenkie parovoziki, kak maljusenkie! Eestiaegsed poleeritud istmetega vagunid sõitsid Pärnu liinil, enamus liinidel olid aga peamiselt loomavagunid, mis hakkasid edaspidi tasapisi kaduma. 1967.a. hakati raudteed ümber ehitama laiarööpmeliseks. Tänapäevaste Elroni rongidega (mis on tegelikult rööbasbussid) ei anna neid aegu üldse võrrelda, need on nagu öö ja päev.

Suviti oli õpilastel kohustus hoolitseda ka kooliaia eest, mis asus vana koolimaja juures. See oli seoses loodusõpetusega, kus lapsed pidid kindlaks määratud tunnid töötama oma kooliaias. Kevadeti saadeti õpilased lõpuklassides, umbes VI – VII klassi vahel, metsa istutama. Mäletan hästi päikesepaistelise päeva, kui istutasime terve klassiga väikseid okaspuid. Järgmisel hommikul ei saanud ma enam suud liigutada, sest lõualiiges oli tuulest ja päikesest üleni paistes, kange ja valus.

Koolist koju tulles korjasin tee äärest ära visatud kommipabereid ja panin aluse oma elu esimesele kogule värviliste ja põnevate piltidega. Vanuse lisandumisel ja huvide muutustega alustasin varsti filminäitlejate piltide kogumist, mis sai tüdrukute hulgas sisse suure hoo. Paljudel meist olid suured filminäitlejate kogud. Neid pilte liikus sel ajal päris palju, küll vanadest eestiaegsetest ajakirjadest, näiteks „Maretis“ jm. aga ka sõjajärgsetest fotodest. Näitlejad olid peamiselt USA Hollywoodi ja saksa filmistuudio UFA filminäitlejad nagu Sarah Leander, Marika Röck jt. kuulsused, keda me tundsimme ära peale sõda näidatud trofeefilmides, millelt olid filmi pead koos näitlejate nimedega maha lõigatud. Need olid sakslastelt trofeedena ära võetud filmid, mida Vene valitsus polnud jõudnud veel ära keelata. Kinno sisse saamine oli tihti raskustega, sest enamus neid filme olid alla 14 aastat keelatud. Ukse peal seisis üks trullakas tädi, kes väiksemat kasvu lapsi sisse ei lasknud. Aga kuidagi sai kõik põnevused ära vaadatud, sealhulgas ka ülipopulaarse Tarzani kõik viis osa, peaosas laiaõlgne, mehelik, kena välimusega Johnny Weissmüller, endine ujumiskuulsus koos Janega, keda mängis Maureen O Hara.

Keskkoolis oli õppeaeg peale sõda neli aastat – 8. kuni 11. klassini. Hiljem Vene valitsus pikendas õppeaega viie aastani, seega 12. klassini. Käisid jutud, et taheti vene keele õpet laiendada, mis võis ka põhjuseks olla. Astusin 8. klassi ja lõpetasin selle põhiliselt neljadega. Eesti keelt ja kirjandust andis noor äsja ülikoolist tulnud populaarne õpetaja Elena (Lanno) Makus, kes oskas õpilastele süvendada kiindumust kirjandusse. Õp. Lanno oli esimene õpetaja, kes hakkas meid keskkooli esimeses klassis teietama. Teised õpetajad muidugi samuti. Matemaatikat, algebrat ja geomeetriat andis samuti populaarne lokkis peaga noormees õp. August Lamesoo, kes oskas eriti huvitavaks teha algebra. Väga atraktiivne oli füüsika õpetaja Hans Makus, kes oli tõeline härrasmees, alati moekalt riides pruunis rätsepaülikonnas ja viigipükstega, valis alati hoolikalt sõnu ega ütelnud tunnis kunagi labasusi. Õp. Makuse juhendatud joonestustunnid olid põnevad, tekitades lausa huvi selle ala vastu. Joonestusülesanded tulidki mul ka väga hästi välja. Võimlemisõpetaja oli Evi Raudsep, kes oli õpilastega väga lahe ja pani meid kõiki riistvõimlemist harrastama, mis oli üks toredamaid tunde teiste hulgas.

Sellel Vene valitsuse algusaastatel oli lõpueksameid koolides liiga palju. Oleme meenutanud oma klassikaaslastega, et kuuenda klassi lõpetamisel oli kuus eksamit, seitsmenda lõpetamisel seitse eksamit, kaheksanda lõpetamisel kaheksa eksamit jne. Pärast seda siirdusin õppima Tallinna, kus seda tava polnud, kuid tavalises keskkoolis jätkus veel eksamitega liialdamine edasi. Alles kümnendas klassis hakati neid vähendama.

16-aastaselt sain oma esimese passi. Samal aastal käisin esimest ja viimast korda Vene ajal valimas, rohkem küll sellel põhjusel, et saime sõbrannaga rahvamajja pidutsema minna. Olime siis juba otsustanud Raplast lahkuda ja Tallinna edasi õppima minna.

Keskkoolis tuli maksta veel vana korra järgi õppemaksu. Kui Tallinnas avati uus meditsiinilise kallakuga keskkool, siis vanemad tegid mulle ettepaneku sinna edasi õppima minna. Hindasin vanemate kainemat mõtlemist ning isa soovitust, et

meediku elukutse on hinnas iga riigikorra ajal ja olin lõpuks kõigega nõus. Olen siiani tänulik, et nad oskasid nii huvitava elukutse mulle valida.

Peale keskkooli lõpetamist käisime koos oma vennaga Rapla kirikus leeris. Leerimine oli korraldatud meie vanemate poolt, järgides esivanemate traditsioone, sest vanaema Kai oli selleks ajaks juba neli aastat surnud ega saanud uskliku inimesena ise seda korraldada. Kirikuõpetaja oli praost Evald Saag, kes teenis Raplas sõjajärgsetel aastatel 1944–1962. Piduliku leerimissa lõppemisel kirikust välja tulles seisis rahvas kahel pool teed, suured pojengisülemid käes. Pojengid olidki sel ajal ainukesed lilled, mida tähtpäevadeks kingiti.

14. juulil 1957 võetud lõpupildil Rapla kirikuaias on näha, et leerilapsi on vaatamata sügavale nõukogude ajale väga arvukalt. Neiud on kõik valgetes kleitides ja noormehed pidulikes ülikondades valgete lipsudega. Siin näeb veel ennesõjaaegset riietumiskultuuri ja vanade traditsioonide jätkumist. Järgnevatel aastatel hakkas leerilapsi järjest vähenema ning paljudes kohtades hakkas ateismi mõjul leeriopetus hoopis kaduma.